

ANTROPOGEN KƏND TƏSƏRRÜFATI LANDŞAFTLARI

P L A N

1. Antropogen kənd təsərrüfatı landşaftlarının sinifləri

2. Əkin uroçışalarının təsnifatı

3. Çəmən –örüş

4. Bağ və bağ-tarla

5. Qazis

Müasir antropogen landşaftlardan ən çox yayılanı kənd təsərrüfatı landşaftlarıdır ki, bütün qurunun 30%-ni təşkil edir. Kənd təsərrüfatı torpaqları mikrolandşaft xüsusiyyətləri, ekologiyası və özünütənzimləmə dərəcəsinə görə bir-birindən kəskin fərqlənirlər. Antropogen kənd təsərrüfatı landşaftları 2 sinfə bölünür: düzənlik və dağlıq. Həmçinin 4 altsinif fərqləndirilir: tarla, bağ, qarışıq (bağ tarla) və çəmən - ölüş. Altsiniflər zonal-qurşaq tiplərinə bölünür və bu tiplər müxtəlif torpaq, aqroiqlim ehtiyatlarına görə fərqlənmirlər və müəyyən aqrotexniki üsulları tələb edirlər.

Tarla (zəmi) altsinfi torpaq qatının əkilməsi, kübrə əlavə olunması və biokütlənin becərilməsi ilə formalaşır. Torpağın əkilməsi suyun dövranına böyük təsir edərək səthi axını gücləndirir, su və torpaq eroziyasını intensivləşdirir (xüsusən çöl və meşəçöl tip landşaftda).

Əgər torpaq - əkinlər üçün «litoloji» özü hesab olunursa, səpin - onun mədəni biosenozunun təşkil edir. Çoxillik aqrotexniki rejim zonalqurşaq tip əkin landşaftında aloq otlarının və ziyan vericilərin uyğunlaşmasına səbəb olur, torpaqlarda üzvi maddələrin

minerallaşmasının və humusun müxtəlif intensivliklə getməsinə təsir edir.

Havanın hərərəti, nəmliyi və küləyin sürəti taxıl əkini və şəkər çuğunduru plantasiyası üzərində eyni olmayır. Başqa sözlə, kənd təsərrüfatı işlərinin aparılma sistemi əkin landşaftlarının fiziki-kimyəvi, hidroloji və iqlim xüsusiyyətlərinə çox böyük təsir edir. Aşağı səviyyəli aqrotexniki tədbirlər köhnə əkin torpaqlarında məhsuldarlığın azalmasına səbəb olur.

Hər bir antropogen kənd təsərrüfatı kompleksinin özünün uroçışa yığılımı olur ki, onun strukturunu yaradır və bu uroçışaların xarakteri əsasən antropogen modifikasiya ilə, yəni kənd təsərrüfatı ixtisaslaşdırılması ilə təyin olunur.

Bir mədəni bitkinin digəri ilə əvəz edilməsi antropogen landşaft kompleksinin dərin yenidənqurulması ilə müşayiət olunur ki, bu da hidroiklim şəraitinin dəyişməsi zamanı baş verir.

Kənd təsərrüfatı əkin uroçışalarının təsnifatının əsasında 3 əlamət dayanır: mezorelyefin forması, torpaqların fərqləri, səpindən asılı olan bitki örtüyünün xüsusiyyəti. Çəmən - örüş növündə həmçinin otların 1 ha-dan tonlarla məhsuldarlığı da nəzərə alınmalıdır.

Çəmən - örüş altsinifi bütün təbii zonalarda - tundradan subtropiklərə qədər, yayılmışdır və onun müasir vəziyyəti təsərrüfat istifadəsinin intensivliyindən və xarakterindən tam asılıdır. Məsələn, ot biçimi çəmən landşaftının inkişafında müsbət rol oynayır. Heyvanların normanı gözləmədən otlamasının təsirindən torpağın kipləşməsi, onun quruması, qiymətli yem bitkilərinin yoxa çıxmasına səbəb olur. Bu proses xüsusilə otlağın ilkin dövründə daha zərərliyədir. Çəmən, örüş

landşaftlarının özünütənzimləmə dərəcəsi digər landşaftlara nisbətən yüksəkdir. Örüşlərin məhsuldarlığının artırılmasına yönəldilən aqrotexniki tədbirləri çəmən - örüş uroçışalarının təbii - botanik xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla differensiyalaşdırmaq tələb olunur.

Bağ və bağ-tarla (zəmi) altsinfi meşə mədəni komplekslərə xarici görünüşünə görə çox oxşayır, onlardan zəif özünütənzimləmə və yüksək aqrotexniki tələbatla fərqlənir ki, bu da bağ komplekslərini kənd təsərrüfatı landşaftlarına aid etməyə imkan verir. Çoxillik meyvə ağacları və kolların əkilməsi torpaqlarda dərin antropogen dəyişikliklərə səbəb olur. Belə torpaqlar təbii torpaqların ümumi fonunda yüksək məhsuldarlığı ilə xarakterizə olunur. Bağ landşaftı relyefinə görə əkin landşaftında çox müxtəlifliyi ilə fərqlənir. Bağlar hətta kəskin yamaclarda da becərilə bilər ki, burada tarla landşaftının inkişafı mümkün deyil. Yamacların terraslarında çoxillik fitosenoz mədəni bitkilər becərilir (bağ, üzüm, çay, kofe və s.)

Antropogen kənd təsərrüfatı landşaftının zonal-qurşaq növ müxtəlifliyinin bir tipi də oazisdir (vahə). Arid zonalarda yerləşən bu ərazilər suvarılan əkinçiliyin yüksək mənimsənilməsi ilə seçilir. Bu növlərin seçilməsinin əsasını relyefin genetik tipii, torpağın müxtəlifliyi, qrunt sularının səviyyəsi, aqrobiosenozun xarakteri, bir sözlə bir oazisi digərindən fərqləndirməyə imkan verən aparıcı faktorların kompleksi təşkil edir.

Antropogen kənd təsərrüfatı landşaftlarının spesifikasiyası onların insan tərəfindən qısamüddətli tənzimlənən təbii - təsərrüfat komplekslərinə aid olmasıdır. Məsələn, əkin altsinifində hər il yerüstü biokütlə dəyişdikcə, mikroiqlim də dəyişir. Burada yeraltı hissə daha

dəyişməzdir. «Özbaşına» (lap az müddətə də) buraxılan kənd təsərrüfatı landşaftı təbii qanunauyğunluğa əsasən inkişaf edir. Kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsulu ilk növbədə landşaft-iqlim şəraitindən, ilin mövsümi hava şəraitindən asılıdır.

Kənd təsərrüfatı landşaftının yaranması, strukturu və funksiyası sosial - iqtisadi şəraitlərlə sıx əlaqəlidir. Antropogen kənd təsərrüfatı landşaftlarının optimallaşdırılması kənd təsərrüfatı istehsalına təbiətdən rəasional istifadə formasının tətbiqi ilə əldə olunur.

Kənd təsərrüfatının inkişafının perspektiv planı antropogen - landşaft proqnozu ilə sıx əlaqəlidir. Antropogen kənd təsərrüfatı landşaftının miqdarı artmaqdadır və onların yaranması və inkişafının xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması bütün torpaqlardan istifadə edilməsinin vacib məsələsidir.

Zəruri ədəbiyyatlar:

1. Süleymanov M.Ə. Əliyeva İ.S. Landşaftşünaslığın əsasları Bakı, 1998
2. Museyibov M.A. Landşaftı Azərbaycana Bakı 2000
3. Daşdıyev R.H. Landşaftın ekologiyası. Bakı 2003
4. İbrahimov T. O. Landşaft tədqiqatları və onların ekoloji problemləri. "Elm və təhsil" 2015, 384 səh.

Əlavə tövsiyyə olunan ədəbiyyatlar:

1. Süleymanov M.Ə. Azərbaycanın təbii və antropogen landşaftlarının coğrafi qanunauyğunluqları. Bakı 2005.

2. İbrahimov T.O. Azərbaycan qoruqlarının landşaftları. Bakı. “Elm və təhsil”, 2017, 184 səh.
3. Ибрагимов Т.О. Ландшафтные исследование и экологические проблемы . Ваку. “Elm və təhsil”, 2018, 208 с.